

ODTÜ Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erkan Erdil ile Söyleşi...

“BAĞIMLILIĞI KIRMANIN TEK YOLU; YÜKSEK TEKNOLOJİLİ ÜRÜN ÜRETMEK”

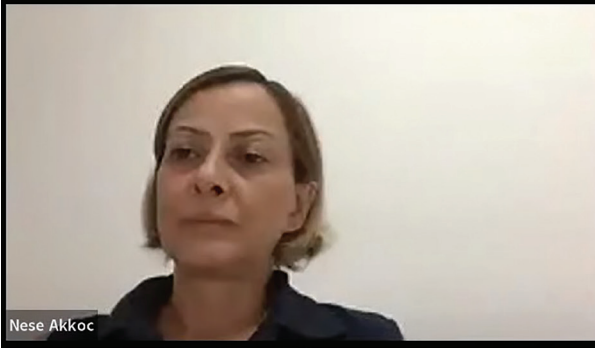
EMO Basın- ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erkan Erdil, Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) Ankara Şube Eski Müdürü Neşe Akkoç ile yaptığı çevrimiçi söyleşide, kapitalist bir ekonomide bilgi yaratma süreçleri, bilim ve üniversiteler, üretkenlik sorunu, KOBİ’ler ve Türkiye ekonomisine yönelik çarpıcı değerlendirmelerde bulundu. Dijital dönüşümü devrim değil, “yeni bir iş modeli, kapitalizmin yaşadığı krizleri aşmanın bir yolu” olarak niteleyen Erdil, bilgi tüketildikçe kullanım değerinin arttığını ve metalaşmış bilginin en değerli üretim faktörlerinden biri olduğunu kaydetti. Erdil, Türkiye’nin dışarıya bağımlılığını kırmanın tek yolunun yüksek verimlilikle orta-yüksek teknoloji ürünler üretebilmek ve bunları satabilmek olduğunu vurguladı.

Demokrat Mühendisler tarafından 19 Temmuz 2023 tarihinde gerçekleştirilen çevrimiçi söyleşi, youtube üzerinden canlı olarak yayımlandı (https://www.youtube.com/watch?v=iUr2_kSV1qU&t=2s). Moderatörlüğünü EMO Ankara Şube Eski Müdürü Neşe Akkoç’un üstlendiği söyleşide, Prof. Dr. Erkan Erdil, şu görüşleri dile getirdi:

Prof. Dr. Erkan Erdil: Metalaşmış bilgi en değerli üretim faktörlerinden biri. Klasik ana akım iktisatta genel olarak üretim faktörü olarak sermaye ve emek yer alırken, artık günümüz üretim fonksiyonlarında bilgi yer alıyor ya da üretimin en önemli bileşeni bilginin bizatihi kendisi oluyor. İnsanın kendisini, çevresini ve bütün etrafındaki sistemi sorgulamasıyla başlayan bilgi yaratma süreci giderek artan hacimdeki verinin ve malumatın da işlenmesini gerektiriyor. Özellikle son dönemde yaşadığımız dijital dönüşüm tartışmaları üzerinden baktığımızda, çok büyük bir veri ile karşılaştığımızdan, bunun analiz edilmesi gerekliliğini, bunun bir değere dönüştürülmesi süreçlerini hep beraber tecrübe ediyoruz. Tabii ki yaşamlarımız da bütün bunlara koşut olarak karmaşıklaşıyor. Aslında bu karmaşıklaşma kapitalizm kendi krizlerini aşarken yarattığı çözümlerin de bir sonucu. **Dijital dönüşüm** dediğimiz kavram bence yeni bir iş modeli. Bir devrim değil insanlık tarihinde.

Henüz bir devrim değil en azından. Aslında kapitalizmin yaşadığı krizleri aşmanın bir yolu olarak ortaya çıkıyor.

İnsan kendisini ve çevresini algılamaya çalışırken faydalandığı ve geliştirdiği bilişsel beceriler hem kendisinin hem de çevresinin bilgi tabanını, bilgi dağarcığını genişletiyor. Topluluklar halinde yaşadığımız için de önemli bilgi silolarının oluşmasına yol açıyor. Yeni bilgiyi işleme ve bu yeni işlemden yeni bilgi yaratma süreci olarak adlandırabileceğimiz bir süreç var o da tabii öğrenme süreci. **Öğrenme süreçleri** insanlığın gelişme süreçlerinde aslında önemli bir aşama olarak düşünülebilir. İnsanlık tarihi bu sürecin sistematik hale gelmesine tanıklık ediyor, bilim ve bilimin yapıldığı biricik kurumları da aslında **üniversite** olarak adlandırıyor. İşte aydınlanma çağı ile başlayan ve ondan sonra giderek sistematikleşen bir bilgi yaratma süreci görüyoruz. Bunların yapıldığı yerler üniversiteler.

Nese Akkoc

Erkan Erdil

Kullanılan Bilgi, Yeni Bilgi Yaratıyor mu?

Şimdi bilgi iktisadi bir meta, üretim faktörü olarak düşünüldüğünde diğer mallardan ya da diğer ürünlerden farklı bir yapı sergiliyor. Diğer mallarda görülen tüketim değer ilişkisi bilginin üretim ve tüketim sürecinde farklı bir dinamiğe sahip. Diğer mallarda kullanım değeri tüketildikçe azalırken, bilginin tüketilmesi sürecinde durum tam tersidir. Yani marketten bir ekmeğe aldığımızda onun yarısını yediğimizde onun tüketim değeri azalırken bilgide tam tersi bir durumun oluşma olasılığı ile karşı karşıyayız. **Bilgiyi tükettikçe ondan yeni bilgi ürettikçe bilginin tüketim değeri de artıyor.** Öte yandan; bir de kullanım değeri var. **Bilgi tüketildikçe kullanım değeri de artıyor.** Burada en önemli mesele bilginin kullanımının bir toplumun bilgi tabanını geliştirip geliştirmediği ya da başka bir ifadeyle **kullanılan bilginin yeni bilgi yaratıp yaratmadığı.**

Bilgi tabanının genişlemesi aslında bilginin kullanım değeriyle ilintili. **Bilginin ekonomik bir meta haline gelebilmesi** için pazarda dolaşıma ve değiş tokuşa uygun bir hale gelmesi gerekiyor. Yani Marksist anlamıyla bir mübadele değerinin olabilmesi için. Tabii bu da bilginin mübadele, Türkçe anlamıyla değişim değerini tanımlıyor.

Tarihsel olarak baktığımızda, bilimle uğraşmanın aslında en temel mekanizması, bileşeni “merak”. **Meraka dayalı araştırma.** İnsanın kendisini ve çevresini anlama güdüsünü ve bu güdünün sistematik çalışmalara dönüşmesi, bilimi aydınlanma çağında önce bir meslek yapıyor. Ancak daha önce de söylediğim üzere kapitalist dönüşümlerle özellikle ikinci sanayi devrimi sırasında bilim yapma faaliyeti bizatihi pazara konu olan bir faaliyet haline geliyor.

Öncelikle piyasaları ve belki daha öncesine gidelim; saraylarda ya da feodal lordların desteklediği o bilimsel faaliyet yapma hikâyesi giderek pazarın

desteklediği bilimsel faaliyetlere ve zaman içinde devletlerin de **bilim politikalarıyla** desteklediği bir alan haline gelmeye başlıyor. Tabii ki bu yaklaşım bilgi ve bilimi kamunun ayrılmaz bir parçası haline de getiriyor. Özellikle soğuk savaş döneminde baskın hale gelen bilim politikası araçları kendi mecrası içinde devletin savunma sanayi faaliyetleri içinde kendine yer buluyor. Yani baktığımızda bilim politikalarının ortaya çıktığı dönem olarak aslında İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşan yıllar ve İkinci Dünya Savaşı sonrası yılları görüyoruz.

Üniversitelerde Metalaşma...

Neoliberal dönemle birlikte yani; 1970'lerin ikinci yarısında yaşadığımız petrol krizleri ve kapitalist krizle ortaya çıkan neoliberal dönemde üniversitelerin kamusal işlevi giderek zayıflamış ve **artan piyasalaşmayla birlikte sadece üniversitede yaratılan bilgi değil, üniversitenin bileşenleri öğretim üyesi, öğrencisi, mezunu giderek metalaşmaya başlamıştır. Çünkü bu bileşenlerin içinde de gömülü bir bilgi vardır.**

Kendi mesleki maceram üzerinden baktığımda üniversitenin şu an geldiği yerin benim başladığım yer olmadığını çok açık bir şekilde görüyorum. Tabii ki değişim olacaktır ancak bu değişim olumlu mu? Belki soru-cevap kısmında bunu tartışabiliriz.

Yani bu neoliberal dönemde üniversitenin işlevi giderek zayıflamış ve artan piyasalaşmayla birlikte sadece yaratılan bilgi değil, üniversitede artık, üniversite ve bileşenleri bir meta haline gelmiştir. Örneğin bir dönem çok moda olan girişimci üniversite kavramı var. Ben de bu konu üzerine yazıp çizdim. **Sadece piyasaya hizmet sağlayacak, metalaşan bir üniversite yapısı ile karşı karşıya kaldık.** Ancak **girişimci üniversite dediğimizde üniversitenin sadece piyasanın ihtiyaçlarını karşılayan bireysel refahı arttıran değil, toplumsal refahı da arttıran ve**

güçlendiren bir girişimci yapısının olması gerektiğini düşünüyorum.

Son dönemde gözlemlenen bir eğilim ise **bilim politikasının yeniden canlandığıdır**. Yani bilim politikası savaş sonrası sanayi politikasıyla birlikte geliyor daha sonra teknoloji politikalarının öne çıktığını görüyoruz. 2000'li yıllarda girişimcilik politikaları derken tekrar bilim politikasına doğru bir yönelim olduğunu küresel anlamda izliyoruz.

Neşe Akkoç- Global anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilim politikalarının başladığını sonrasında teknoloji politikalarını, üretim politikalarını, bilim politikalarının desteklediğini konuştuk. Ülkemiz için de bu böyle mi oldu? Biz bu süreci aynı şekilde ülkemizde de yaşadık mı, yaşamaya devam ediyor muyuz?

Prof. Dr. Erkan Erdil-Türkiye Cumhuriyeti'nde kanımca ilk **bilim politikası aracı 1933 yılıdır**. 1933'te özellikle faşizmden Alman faşizminden kaçan Yahudi kökenli öğretim üyelerinin ve bilim insanlarının Türkiye'ye getirilmesiyle birlikte bir canlanma yaşanıyor, Türkiye üniversiteleri kurulmaya başlanıyor ve sistematik bilimsel faaliyet söz konusu oluyor.

1933'ten 1950'lerin ortasına geldiğimiz dönemde bunun devam ettiğini görüyoruz. 50'lerden sonra daha çok **sanayi politikası** baskın Menderes döneminde, Menderes sonrası Demirel dönemi sanayileşme, Erbakan'ın ağır sanayileşme söylemleri üzerinden kalkan klasik özellikle de benim Alman Tipi dediğim bir sanayileşme politikasının Türkiye unsurlarını görüyoruz. **Planlı kalkınma**, DPT'nin kurulması, bunlar destekleyici kurumsal alt yapının oluşturulması. TÜBİTAK da o dönemde kuruluyor. 70'lerin sonundan itibaren biraz önce bahsettiğim krizle birlikte farklı bir sanayi politikası, **ihracata dayalı bir sanayi politikası** görülüyor, daha sonra 90'larda küreselleşme ile

birlikte **küresel rekabet üzerine inşa edilen bir sanayi politikasını** görüyoruz.

"Teknoloji politikası kaçınılmaz oldu"

90'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin artık düşük ya da orta teknoloji sektörlerinde uzmanlaşmış olması nedeniyle bir **teknoloji politikasının** da varlığı kaçınılmaz oluyor. Bu nedenle 12 Eylül darbecileri 1983'te **Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu**'nu kuruyorlar. Ancak bu kurul kendi yasasında belirtilen işlevleri 90'ların ikinci yarısından itibaren tam anlamıyla gerçekleştirmeye başlıyor. İşte Yasa, "Kurul 6 ayda bir toplanıyor" diyor ama ilk toplantısını 83'te yapıyor sonra sanıyorum 10 yıla yakın bir aradan sonra ya da 8 yıl aradan sonra toplantısını yapabiliyor. Ve **teknoloji politikaları** şekillenmeye başlıyor.

2000'li yıllarla birlikte AB'ye aday olma süreci AB ile birtakım politikaları uyumlaştırma süreçleri Türkiye'de teknoloji politikalarının en çok gelişme gösterdiği dönemler. Uzun dönemli Vizyon 2023 gibi bir öngörü çalışması yapılıyor 1990'lı yılların sonundan başlayarak. 2003'te tamamlanıyor. Ondan sonra birtakım teknoloji yol haritaları oluşturulmaya başlanıyor. Bilim Teknoloji Kurulu birtakım kararlar alıyor, politik araçlar geliştiriyor. Teknoloji destekleri başlıyor. TÜBİTAK, TEYDEP destekleri başlıyor. En klasik destekler 1501 koduyla anılan desteklerdir, sanayiye verilen destekler. **Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı** kuruluyor 1991'de, o önemli bir vakıf ve sivil toplum örgütü görevini yürütüyor. Hala da Türkiye'de çok önemli bir yapıdır. Teknoloji politikaları oluşturuluyor.

Geldiğimiz noktada teknoloji politikaları ile bir şeyleri çözmek için uğraşmamıza rağmen ülkedeki siyasi ve makro iktisadi istikrarsızlıklar altında çok başarılı olmamızı sağlamadı. Hala tüm ihracatımız içindeki yüksek teknoloji ihracatın oranı arzu edilebilir düzeylerin altında. En son 3 civarındaydı

yanlış hatırlamıyorsam. Bütün bu çabalara rağmen Ar-Ge yoğunluğu dediğimiz Ar-Ge'nin milli gelire oranı da yüzde 1-2 aralığında gidip geliyor ki bizim hedefimiz yüzde 3'ler ve 5'ler gibi oranlar. Bunları yakalayamıyoruz. Tabii bunun nedeni nedir diye baktığımızda; aslında biraz önce bahsettiğim bilimsel bilgiyi yaratan kurumlardaki sorunlardan kaynaklı. Son dönemde yaşadığımız **üniversitelerde tabiri caiz ise “yozlaşma” ve başarılı üniversitelerin giderek sıradanlaşması görülüyor**, bu süreçlere hep birlikte şahit olduk. İşte Boğaziçi'nde, ODTÜ'de yaşananlar, başka üniversitelerde yaşananlar... Bu tabii ki **bilim insanlarını bilim politikasına yönlendirmeye başladı. Yani işte “nasıl bir üniversite”, “nasıl bir bilim pratiği” sorularını tekrar sormaya başladık.**

Neşe Akkoç- “Üniversitelerin bilim üretme süreci bütün dünyada ve Türkiye’de yeniden bir ihtiyaç haline geldi” dediniz. Buradan yola çıkarak üniversitelerin, üniversitelerin teknoloji politikaları, teknoloji üretimde, bilim üretimdeki rolleri üzerine de biraz konuşalım mı?

Prof. Dr. Erkan Erdil- Son dönemde baktığımızda, özellikle “girişimci üniversite” demiştik ondan kalkarak bir evrimsel süreç görüyoruz. Biraz önce de Türkiye’ye dair bir evrimsel süreç anlattım. Bu evrimsel süreçte dikkati çeken en önemli unsur **inovasyon** ve **inovasyon ekosisteminin** giderek **girişimcilik** yönünde değiştiği.

Herkes Girişimci Olmak İstiyor

İktisat bölümündeki öğrencilerimle konuşuyorum, mühendisliklerden arkadaşlarla konuşuyorum; hepsinin bir girişimci olma hayali var. Yatırım çekmek gibi hayalleri olduğunu görüyorum. Bu tabii bir yandan çok sevindirici. Öte yandan da 100 girişimciden belki sadece bir tanesi başarılı oluyor. Ama her bir girişimcilik faaliyeti yeni bilgi üretilmesine katkıda bulunuyor. Belki bugün kullanılmayacak, belki 10 belki 20 yıl sonra kullanılacak. İşte en klasik örnek buhar makinesidir. İcat edildikten yüz yıl sonra ticarileştirilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Her ne olursa olsun, öğrencilerimizin yeni mezunlarımızın bu çabası beni sevindiriyor.

Kapitalist bir dünyada üretim sistemlerinin artan karmaşıklığı, üniversitede gömülü bulunan bilginin sanayi entegrasyonunu ve bu bilginin **toplumsal refahı** arttıracak biçimde ticarileştirilmesini gerektiriyor. Tabii buradaki anahtar kelimeler aslında “toplumsal refah”. Bunu aslında

bir toplumsal refahı arttırma çabası üzerinden kurgulamaz isek eğer sadece öğretim üyesinin ya da o firmanın bireysel refahını arttıran; çevresine, bölgesine, ülkesine (büyük birtakım toplumsal krizler örneğin iklim krizini düşündüğümüzde) toplumsal faydalarının olmadığı süreçlere bizi götürebilir.

Üniversitenin girişimci fonksiyonlarının zenginleştirilmesini zorlayan bu süreç kurumsal yapılarda stratejilerde ve günlük pratiklerde ve daha önemlisi üniversitenin stratejik yaklaşımlarında birtakım değişikliklere yol açıyor. Şimdi üniversite dediğimiz yapı bürokratik bir yapı ve çok hızlı değişen bir yapı değil. Ancak piyasa çok hızlı değişen, teknoloji ve piyasa tarafından zorlanan o teknolojik değişim, çok hızlı gerçekleşen süreçler ve üniversitenin bürokratik yapısı gereği bunlara aynı hızla bir yanıt üretmesi doğası gereği mümkün değil.

Girişimcilik üzerinde evrilen ekosistem üzerinden bakıldığında üniversiteler bir kapasite ve yetenek sorunu ile karşı karşıya. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu sorunlar, kaynak dağılımı, kaynağın yeniden dağılımı çetrefilli bir sorunsala dönüştü. Bu sefer üniversiteler tereddütlerle karşılaşıyor 3 temel fonksiyonu var aslında üniversitenin. Bu bilgi üretim süreçlerinden baktığımızda. **1- eğitim, 2- araştırma, 3- toplumsal fayda** fonksiyonları. Girişimcilik üzerinden toplumsal faydayı bir yana bırakarak belki o bireysel faydayı arttırmaya çalışırken üniversite eğitim ve araştırma faaliyetlerinden fedakârlık etmeye başlıyor. Ya da benim çok önemli bir sorunsal olarak gördüğüm **temel araştırmadan vazgeçme daha çok uygulamalı araştırmaya dönme**. Üniversitede temel araştırma bazlı bölümlerin giderek uygulamalı araştırmaya döndüğünü çünkü üniversite öğretim üyesinin proje desteklerini oralardan bulabildiğini görebiliyoruz. Ama en başında söylediğim bir şey vardı; “meraka dayalı araştırma” bu aslında bilgi tabanını yenileyen evrimsel süreç içerisindeki bir sonraki teknolojinin yaratılmasını sağlayan çalışmalar. Yani Marie Curie belki birçok şeyi merak etmeseydi şu an kullandığımız teknolojik ürünleri kullanamıyor olacaktık. Ya da uzaya dair meraklarımız olmasaydı çok basit bir örnek teflon tavalamız olmayacaktı. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün.

“Eğitim ve araştırmadan fedakârlık olumsuz etkiliyor”

Kaynaklar kısıtlı olunca bu sefer eğitim, araştırma ve bilgiyi yayma ve ticari faaliyetler arasında bir seçim yapma sorunsalı oluyor. Üniversiteler de eği-

tim ve araştırma faaliyetlerinde fedakârlık etmek durumunda kalabiliyorlar. Bu da tabii toplumsal refahı olumsuz etkileyen bir sonuç yaratıyor. Son dönemde kendi üniversitelerimizde gördüğümüz, üniversitelerin sayısının artması üniversitedeki öğretim elemanlarının, öğrencilerin sadece proje peşinde koşması gibi sorunlar yaratıyor.

Bir diğer gelişme de hepimiz takip ediyoruz; üniversitelerin bizatihi kendisi nasıl pazara konu oldu, bu sıralama endeksleri... Bizim rektörümüzün de çok altını çizerek söylediği ilk 200'e girme hayalleri bu sıralama pratikleri de üniversiteler için bir piyasa yaratmaya başladı. İşte üniversiteleri tercih eden öğrenciler açısından, orada çalışmak isteyen öğretim elemanları açısından sorunlar yarattı ve üniversiteleri bizatihi o pazarın özneleri yaptı.

Üniversiteler bu **inovatif faaliyetler için uygun alanlar, teknokentlerin, teknoloji merkezlerinin** olması, sanayinin sorunlarının çözülmesi, bunların hepsi önemli. Bunlar önemsiz gibi anlaşılmasın. Ama bunu dengeli ve üniversitenin temel faaliyetlerine, temel diğer faaliyetlerine zarar vermeden yapmak gerekiyor. Örneğin "araştırma üniversitesi" kavramı; ben ODTÜ üzerinden örnek vereyim. ODTÜ'nün iyi lisans programları olmasa eğer, bir araştırma üniversitesi olamaz. Araştırmayı besleyen kendi yetiştirdiği mezunlarıdır aslında. Bunların bir kısmı özel sektörde çalışırlar ve üniversite ile ilişki kurarlar bir kısmı üniversitede çalışırlar doktoralarını yurtdışında yapıp gelirler, aslında bu mezunlar üniversiteyi araştırma üniversitesi yaparlar. Yani **araştırma üniversitesi olacağız derken eğitim fonksiyonundan vazgeçemeyiz. Aksi orta vadede sizi araştırma üniversitesi olmaktan çıkarır.**

"Üniversite topluma hizmet etmeli"

Yani son söz olarak bu tartışmada söyleyebileceğim; üniversitenin toplumsal refahı önceleyen bir yapı ve anlayışla topluma hizmet etmesi gereğidir. Ama sadece piyasa yönelimli ya da birtakım aka-

demik çetelerin oyun alanı haline gelen yerlere, mekânlara üniversite demek de zor.

Şimdi bütün bunları üretime nasıl bağlayacağız? Üniversitede yaratılan bilginin- üretilen lafını ben kullanmayı pek sevmiyorum- üretime aktarılması gerekiyor. Bunu yapmak için aslında pek yeni şeyler keşfetmeye gerek yok. Birtakım ara yüzler var bu ara yüzleri planlı bir şekilde çalıştırmalıyız ki her zaman bunu yapamıyoruz. Örneğin, teknoloji transfer ofisi kurduk. Bu kurulurken aslında o destek TÜBİTAK tarafından yaratılırken ki benim karşı çıktığım bir mesele idi. Her üniversitenin teknoloji transfer ofisi kurmasının çok anlamlı olmadığını düşünüyorum. Geldiğimiz noktada da maalesef haklı çıktığımı düşünüyorum. Çünkü bizim üniversitelerimizin büyük patent menüleri, kapasiteleri yok. Bunun yerine, her üniversite teknoloji transfer ofisi kurmak yerine bölgesel teknoloji transfer ofisleri kursak o bölge sanayisinin ya da hizmet sektörünün sorunlarını çözmeye yönelik işbirliklerini kurgulasak, o üniversitede alınan patentlerin ticarileşmesini bölgesel olarak sağlasak bence çok daha iyi olurdu.

Zombi Firmalar

Bu **zombi firmalar** meselesine geçeyim. Uzun süredir aslında bu konu merak ettiğim, üzerine düşündüğüm bir konuydu. Yanlış hatırlıyorsam 2018 yılında tamamlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından desteklenen bir çalışmanın Danışma Kurulu'ndaydım. Çalışmanın adı "Toplam Faktör Verimliliği Politika Çerçevesi Geliştirme Projesi" idi. O çalışma sırasında tabii pek

çok alt çalışma da yapılmıştı. Türkiye sanayisinde görünen temel sorunlardan biri verimliliğin düşük olması ve düşük verimlilikle üretim yapılmasıydı. 2002'den beri son iktidar dönemindeki hikâyemize bakarsak, bu döneme **inşaat ekonomisi** dedik. İnşaat sektörüyle ilgili bir kalkınma, bir büyüme sürecinden bahsettik. Daha sonra özellikle 2013-2015 döneminden başlayarak 2002 krizine neden olan yapının değişmeye başladığını gördük. 2001 krizine neden olan şey aslında kamunun borçlarıydı

ve borçlanma gerekliydi. Bunun giderek özel sektör ve hane halkları üzerinde arttığını gördük. Belki bu son 10 yıllık dönemi bir **borç ekonomisi** olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

O çalışmaya geri dönersek, 2018 yılında faktör verimliliğini arttıracak politikalar Türkiye'nin küresel rekabetçilik hedefine dair birtakım politikalar kurgulanmış, bunun nasıl mükemmelleştirileceğine dair politika önerileri yapılmıştı. Bu çalışmanın üzerinden 5 yıl geçti. Ama geriye dönüp baktığımda araya pandeminin de girmesi, deprem felaketi gibi sorunları da koyarsak çok fazla bir adım atılmadı Türkiye sanayisinin verimliliğini arttırmak adına. Şimdi Türkiye sanayisi iki baskı ile karşı karşıya. Bu ikiz dönüşüm dediğimiz mesele. Biri **dijital dönüşüm** ikincisi ise **sürdürülebilirlikle** ilgili dönüşüm. Bu bizim potansiyelimizi hem artırma hem de azaltmaya yönelik dönüşümler. Eğer bu dönüşümlere uyum sağlayabilirsek potansiyelimiz artabilir. Dijital dönüşüme uyum sağlayamazsak örneğin; otomotiv sektörü, beyaz eşya sektörü gibi küresel değer zincirlerine eklenmiş firmalarımız bir süre sonra oradaki yerlerini kaybetmeye, o tedarik zincirlerinden çıkmaya başlayacaklardır.

Yeşil Mutabakat, Tehlike ve Tuzaklar...

Gene biliyoruz ki bizim en önemli ticari ortağımız Avrupa. Avrupa bu yeni Yeşil Mutabakat ile birlikte üretim süreçlerini giderek sürdürülebilir hale; çevresel, ekonomik açıdan sürdürülebilir hale getirmeye çalışıyor. Buna uyum sağlayamazsak rekabetçiliğimizi etkileyecek, firmalarımız Avrupa'ya ihracat yapamayacak duruma gelecek. Yani bu tehlikeler ve tuzaklar var önümüzde. Mevcut ekonomik kriz ortamı da düşündürücü. Ama ben çok karamsar bir insan değilim. Karamsar bir tablo da çizmek istemiyorum. Zorluklar var ama özellikle Türkiye sanayisine güveniyorum imalat yeteneği olan, beşeri sermayesi güçlü, Türkiye'de hala 10-15 tane araştırma üniversitesi var. Beşeri sermayesi güçlü bir ülkedir Türkiye. Bu zorlukların üzerinden gelme yeteneğinin olduğunu düşünüyorum. Zombi firmalar dediğimiz firmalar son dönemde yaklaşık 10 yıldır konuşuluyor. Fakat aslında detaylı olarak bunun çok da incelenmediğini görüyoruz. En genel tanımı ise; **borç servis maliyetlerinin uzun süre boyunca cari kârlardan karşılayamayan firmalar** olarak tarif ediliyor. Pek çok ülke aslında bu sorunu yaşıyor. Bu borç sarmalındaki firmaların buna girmesindeki en önemli neden de toplam faktör verimliliklerinin düşük olması.

2023'ün Haziran ayının ortasında sanıyorum iki tane araştırmacının yayınladığı bir rapora göre; Türkiye zombi firmaların açık ara en yüksek olduğu ülkelerden biri. Bunların ortalama payı ise yüzde 15'e yakın.

Neşe Akkoç- Bu araştırma dünya ölçeğinde mi?

Prof. Dr. Erkan Erdil- Evet dünya ölçeğinde. İçinde Avrupa ülkeleri de var, başka ülkeler de var. ABD'yi de kapsıyor. OECD alanını da kapsıyor. Yaklaşık 30 civarında ülkeyi kapsayan bir çalışma. Tabii Türkiye için çok karamsar bir tablo bu. Unutmayalım ki bizim imalat sanayimizin özellikle çok büyük kısmını KOBİ'ler oluşturuyor. Zombi firmaların da birçoğu KOBİ'lerden oluşuyor. Bu da Türkiye için bir tehlike. Bu zombi firmaların ekonomiye önemli katkısı istihdam yaratıyor olması. Ama ben bu firmaları "yaşayan ölümler" olarak da tarif edebiliyorum. Çünkü normal şartlarda iflas etmeleri gereken, üretken olmayan biçimde üretim yapmaya, yani borçlanarak ya da birtakım hibelerle, desteklerle örneğin KOSGEB'in verdiği desteklerle yaşatılan firmalar.

Peki, bunun için ne yapmak gerekiyor? Ne tür politikalar geliştirmek gerekiyor? Yani firmaların sadece paraya ihtiyacı yok aslında. Birtakım bizim yumuşak politika araçları dediğimiz; danışmanlık, mentörlük gibi desteklere çok daha ihtiyaçları var. Finansal yönetimin kalitesinin desteklenmesi gerekiyor. Yani o borcu çevirebilmeleri ve kendi öz kaynaklarını kullanmadan çevirebilmeleri yönünde.

Biraz önce bahsettiğim dijital dönüşüm süreçlerine uyum sağlanması için birtakım önlemlerin alınması gerekiyor. Örneğin; Türkiye 2018'de dijital dönüşüm yol haritası yaptı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı o dönemki adı ile. Birtakım sivil toplum kuruluşları TÜSİAD; MÜSİAD, YASED, TTGV gibi buna üniversiteler de destek verdiler. Ama o politik metinde yazılanların hiçbiri uygulanmadı. Tabii çok acı da olan bir şey var. O çalışmada bizatihi bu dijital dönüşüm politikalarından belki de en çok etkilenecek emek kesiminin temsilcileri yoktu. Hiçbir zaman TÜRK-İŞ; DİSK vs. HAK-İŞ gibi örgütler davet edilmediler bildiğim kadarıyla. Bir diğer politika, firma kapatmalarının, piyasadan çıkışların kolaylaştırılması olabilir. Tabii her şeyden önce bir harita çalışmasıyla firma ihtiyaçlarının bölgesel anlamda tespit edilmesi ve bu ihtiyaçlara yönelik birtakım desteklerin, yumuşak politika desteklerinin oluşturulması gerekiyor; finansal mentörlük, inovasyon koçluğu

gibi bu tür mentörlüklerin oluşturulması ve finansal destek mekanizmalarının çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesi gerekli. Yani biz de şöyle bir şey var. Firmanız nerede olursa olsun herkese aynı destek menüsünü veriyoruz. İstanbul'da da olsanız, Ağrı'da da olsanız, Antalya'da da olsanız. Bunların çeşitlendirilmesi ve bölgesel olarak farklılaştırılması gerekiyor. Dijital pazarlama ile ilişki ağı geliştirme etkinliklerinin desteklenmesi gerekiyor. Özellikle pandemi döneminde dijital pazarlamanın önemi giderek arttı.

“Yerlilik söylemi, verimlilikle desteklenmeli”

Bir yerlileştirme ve millileştirme söylemimiz var. Yüksek teknoloji ürünlerden bahsediyorsanız, bu söylem hiçbir ülkede karşılığı olmayan bir söylem. Herhangi bir yüksek teknoloji ürünün yerli ve milli üretilmesi sadece tek bir ülke tarafından üretilmesi hemen hemen imkânsız. Tabii Kuzey Kore değilseniz. Kuzey Kore'de pek çok ürünü Çin'den alarak o üretimi yapıyor. Yerlilik ve millilik söyleminin aslında verimlilik odağıyla desteklenmesi gerekiyor. Gene toplam faktör verimliliğini arttırmaya yönelik birtakım bilgi yoğun hizmetler veren ara yüzlerin oluşturulması ki burada üniversitelere de önemli roller düşüyor, ilk aklıma gelen yaklaşımlar oluyor. Tabii bütün bunları yaparken bir haritalama, firmaların ihtiyaçlarının, yeteneklerinin, kapasitelerinin, belirlenmesi tamamlayıcı yeteneklere sahip firmaların işbirliği yapmaya teşvik edilmesi gibi önlemlerin öncelikle alınması gerekiyor.

Yine bu zombi firmalar dediğimiz mesele ABD'de de çok gelişmiş ülkelerde de bir sorun ama Türkiye'de giderek artan ve derinleşen bir sorun haline geliyor. Bu tabii Türk sanayisini belki orta- uzun vadede tehdit edebilir hale gelebilir. Çünkü bunların bir kısmı da yerel değer zincirlerinin, tedarik zincirlerinin parçası olan firmalar.

Neşe Akkoç- Bizi izleyenlerden bir soru ve yorum aldım. Erkan Çetinkaya bir soru ve yorum yazmış öncelikle sizinle onu paylaşayım. “Karma ekonomik modelin terkedilmesi ve yabancı sermayenin yoğunlaşması bilimsel ve teknolojik gelişmemizi engellemektedir. Kamunun üretimden çıkarılması bilim gücümüzü yok etmektedir. Teknolojik transfer cehalete verilen haraçtır. Teknoloji üniversitelerde üretilen geliştirilen bilimle yaratılır. Türkiye'deki özel sektör yabancı sermayedir. Üniversitelerimiz baskı altındadır.”

Sizin de görüşlerimizle paralel yorumlarda bulunmuş, Sizin bu konuda söyleyecek, ilave edeceğimiz olabilir mi Hocam?

Prof. Dr. Erkan Erdil- Şimdi yabancı sermayeden yararlanmak mümkün olabilir. Yani hiçbir sermaye sizi çok sevdiği için bir yere gelmez. Sermaye doğası gereği kar maksimizasyonu yapma amaçlıdır. Bunun dışında bir şey zaten sermayenin doğasına aykırıdır. Doğru da değildir. Ancak farklı farklı modeller var burada. Yabancı sermayeden öğrenmeniz mümkün olabilir. Yabancı sermayenin ülkeler üzerinden kurduğu ilişkilere bakıldığında Çin önemli bir örnektir öğrenme süreçlerini geliştirmek açısından çünkü merkezi planlamayla bu yabancı sermaye yatırımlarını hem bölgesel, hem sektörel ve teknoloji alanlarına kanalize etmiştir. Ama mesela Hindistan bunu yapamamıştır. Hindistan bunu yapamadığı için de çağrı merkezleri daha düşük katma değerli, kod yazılımı gibi alanlarda daha ucuz istihdam alanı haline gelmiştir.

Bunun bir benzeri de Latin Amerika'da yaşanmaktadır. Yani Brezilya-ABD sermaye transfer ilişkisine baktığımızda Brezilya daha akılcı yönelimlerle ABD sermayesinden faydalanmıştır ama Meksika yararlanamamıştır. Meksika'daki ABD yatırımlarına baktığımızda üst ve orta düzey yöneticiler ABD'lidir. Onun altındakiler ise Meksikalıdır. Yani bu sizin kamu politikanızın bir parçası haline gelip, öğrenme süreçlerini destekleyecek biçimde yönlendirilebilirse bir fayda elde etmeniz mümkün olabilir yabancı sermayeden. Ama başında dediğimi unutmayalım “hiçbir yabancı sermaye yatırımı sizi çok sevdiği için gelmeyecektir o ülkeye” sizin birtakım planlı politikalarla o yabancı sermayeden ya da teknoloji transferinden bir şeyler öğrenme şansız olabilir. Dediğim gibi bunu Çin yaptı, Güney Kore bir miktar yaptı. Ama tabii her toplumun kendi özgünlükleri var. Yani şu da hiçbir zaman yanlış anlaşılmasın Çin modelini Türkiye'de uygulayalım gibi bir şey söylemeye çalışmıyorum.

Sadece planlı, temkinli ve öğrenme odaklı bir ilişki kurup bakmak gerekiyor yabancı sermayeye.

Geçenlerde Sümerbank'ın kuruluş yıldönümüydü. Belki ben Sümerbank'tan alışveriş eden son nesilim. Çok önemliydi tabii o devletçi bakış açısı, devletin üretimi sürecinde önemli bir aktör olması. Uzun yıllar da devam etti bu tabii devam etmek de zorundaydı. Türkiye'de bunları yapacak bir özel sektör yoktu. Daha sonra ithal ikameci bir dönemi 60 ve 70'lerde tecrübe ettik. Burada da kamu eliyle özel sektör gruplarının desteklendiği ve özel sektör firmalarının, holdinglerinin yaratıldığı bir dönem yaşadık o bahsi geçen karma ekonomi döneminde.

“Küreselleşme eşitsizlikleri besledi”

Bu sürdürülebilir miydi? Çok sürdürülemezdi kanımca. Hani sürdürülebilir olmasını arzu ederiz ideolojik yönelimlerimiz bunu istiyor olabilir ama küresel kapitalist sisteme entegre olmak niyetinde politik bir yaklaşım var ise onu sürdürmeniz mümkün değil. Ama geldiğimiz noktada da şunu çok rahatça söyleyebilirim: **Küreselleşme hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında eşitsizlikleri, gelir dağılımı sorunlarını beslemiştir ve derinleştirmiştir.** Çünkü biraz önce bahsettiğimiz tüm üretim faktörleri serbest dolaşabilirken küresel piyasalarda, emek ise dolaşamamıştır. Bu da emek sömürüsünü arttırmış ucuz işgücünden faydalanır hale getirmiştir küreselleşme politikalarıyla.

Neşe Akkoç- Bir sorumuz daha var Hocam, Şule Arslan bu soruyu yöneltmiş;

“Şu anda ülkemizde uygulanan ekonomik modeli nasıl tanımlarsınız? Kısa vadede olumsuz birçok etkisini yaşıyoruz da, uzun vadede etkilerine dair öngörüleriniz neler?”

Prof. Dr. Erkan Erdil- Zor bir soru değil ama sorudaki sıkıntı ekonomik bir modelimiz var mı? Belki önce onu sormak gerekiyor. Hani eviniz yanar da evinizden önce değerli mallarınızı kaçırmaya çalışırsınız böyle bir panik halindesinizdir. Biraz sanki onu tecrübe ediyoruz gibi geliyor bana. Şunu hiçbir zaman unutmayalım. Enflasyon hedeflemesi yapıyorsanız örneğin büyümeden fedakârlık etmeniz gerekir. Yani ekonomide bir denge bozulurken başka bir dengeye ulaşmak çok mümkün olmayabilir. O nedenle şu anda tamamen panik halinde birtakım önlemler almaya çalışıyoruz. Ve şu anda adı konulmamış bir İMF programı Türkiye'de uygulanıyor. Son zamlar vs. yani İMF'den gidip borç alsaydık bunları yapacaktık. Tabii bunun nedeni politik olarak İMF'den

borç almak değil, küresel sermaye piyasalarından Türkiye'ye borç para almak için yapılıyor tüm bunlar. Belki bakarsınız İMF de 3-5 milyar dolar bize destek sağlar bütün bu yapılanlar sonucunda.

Mesele bu kadar miyopik olmamız, günü kurtarmaya yönelik olmamız. Biraz önce tartıştığımız tüm meseleler aslında uzun vadeli, planlı bakış açıları gerektiriyor. İşte o **uzun vadeli planlı bakış** açılara sahip olmadığımız sürece de bizim iktisadi sorunlarımızın üstesinden gelmemiz mümkün değil. Yani şu anki politik ve iktisadi anlayışın bu sorunları kalıcı olarak çözmesini ben mümkün görmüyorum. İşte “yapısal sorunlarımız var bunları çözmemiz gerekiyor” dediğimizde hatırlarsanız o zamanın Hazine ve Maliye Bakanı dalga geçmişti bunlarla. Ama şu gelinen noktada yapısal sorunları çözmemiz gerekiyor. Biraz önce bahsettiğim dönüşümler **emek piyasalarımızı, emeğimizi o dönüşümleri uygun hale getirmemiz gerekiyor.** Aktif iş gücü piyasası politikalarıyla **birtakım yeni yetenekleri emekçilere kazandırmak gerekiyor.** Bunları yaparken de **sendikalarla ve emek kesimi örgütleriyle birlikte** ancak yapabilirsiniz. Çünkü herhangi bir politikada o politikanın başarılı olmasını sağlayan en önemli unsur rızadır. **Toplumsal rızayı kazanmaktır.** Bu rızayı kazanmadığımız sürece de başarılı olamazsınız. Yani topluma rağmen bir şeyleri düzeltemezsiniz.

Sonuç olarak; bizim o planlama yeteneğimizi de mahvettik. DPT'yi önce Kalkınma Bakanlığı şimdi Bütçe Strateji Başkanlığı'na çevirdik, orayı küçülttük. Orada çalışanları başka kurumlara yolladık. Şu anda planlama yapamaz haldeyiz aslında ve bunu yapamadığımız sürece de uzun vadeli bir perspektife sahip olmadan bu sorunları, bu yapısal sorunları çözmemiz mümkün değil. Emeğin sorunları, sanayinin verimlilik sorunları, teknolojik meseleleri, dönüşümlere uyum sağlamayı çözemeyiz. Yani şu an kamu maliyesinde bozulan disiplini zamlarla örtmeye çalışıyoruz. Gene gidip Körfez ülkeleri ya da başka ülkelerle borç anlaşmaları ya da varlık transferleri üzerinden birtakım dış kaynak bulmaya çalışıyoruz. Yani şunu kabul etmemiz gerekiyor: Türkiye dış kaynağa bağımlı bir ülke. En azından bir süre daha bağımlı olacak. Bu bağımlılığı kırmanın tek yolu da aslında; yüksek verimlilikle orta-yüksek teknolojili ürünler üretilebilir ve bunları satabilmek. Bunu yapamadığımız sürece bu dış kaynağa bağlı kalıyorsunuz.

Böylesi konuları konuşma fırsatı verdiğiniz için teşekkür ediyorum.